

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім.М.С.ГРУШЕВСЬКОГО

На правах рукопису

БОДНАРЮК Богдан Михайлович

ВИЛИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАТОЛИЦЬКИХ
ЧЕРНЕЦЬКИХ ОРДЕНІВ ЄВРОПИ У XI-XVI СТОЛІТТЯХ

07.00.03 - Всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1995

Дисертація в рукописі.

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті ім.М.П.Драгоманова.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент
ЖУРБА Михайло Анатолійович

Офіційні опоненти – доктор історичних наук, професор
ГОРБИК Вячеслав Олександрович
кандидат історичних наук, доцент
ПОДАЛЯК Наталія Гордіївна

Провідна організація – Університет "Києво-Могилянська академія".

Захист відбудеться "22" "Квітня" 1995р. об 11 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.43.01 по захисту
дисертацій в Інституті української археографії та джерелознавства
ім.М.С.Грушевського НАН України (254050, Київ, вул.Пугачова, 12/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України.

Автореферат розісланий "17" "Березня" 1995р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Тоділюк О.В.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00760314 (L)

В. Стефаника
АН України

Актуальність теми дослідження. Проблема зародження та розвитку інституту католицьких орденів містить в собі комплекс функціональних прерогатив, які торкаються системи духовних цінностей та ідеалів, вироблення середньовічного менталітету європейської цивілізації, формування світосприйняття людини того часу, її політичних та моральних поглядів. Обраний напрямок дослідження висвітлює такі важливі аспекти як : становлення культурно-філософських традицій феодального суспільства; послення домінуючих ідей аскетизму та самітництва як головного рушійного і визначального чинника об'єктивних процесів, що впливали на динаміку зміцнення і поширення сфер впливу папської теократичної влади в інфраструктурі держави. Все це повинно сприяти вивченню сутнісних ознак різнобічної діяльності орденського феномену в серцевині західної церковної організації і принципів його пристосування до умов феодалізму.

Актуальність теми полягає у необхідності вивчення тих функцій, які виконував у структурі європейської цивілізації інститут католицьких чернечих орденів у феодальну епоху, і вимагає всебічного дослідження з наступних причин :

- основні питання, які розглядаються в роботі, українською історіографією досі не вивчалися; не було зроблено жодної спроби висвітлити вузлові моменти й напрямки історії розвитку католицьких орденських корпорацій, проаналізувати їх класову і станову роль у структурі середньовічного суспільства, всебічно дослідити діяльність західного чернецтва;

- питання і проблеми, які піднімаються в дисертації, не втратили свого значення й зараз: це стосується, в першу чергу, вивчення тих аспектів виникнення та розвитку католицьких орденів, що пов'язані з сучасною ідеологією і політикою папства;

- розробка орденської історії допомагає дослідити корені поход-

нення католицизму, дає можливість зрозуміти причини, шляхи розвитку, напрями й хід розповсюдження християнства на території Західної і Центральної Європи в період середньовіччя;

- аналіз феномену чернечих конгрегацій виявляє витoki і розкриває передумови зародження протестантизму й сектантства, впливає на відповідну характеристику причин тих внутрішніх змін, що їх зазнала Західна Церква в другій половині ХХ ст. ;

- Він формує комплекс факторів, що пов'язані з сучасним станом орденського чернецтва і чернечого руху, дозволяє акцентувати увагу на духовних та морально-етичних тенденціях його соціального розвитку, сприяє вивченню й аналізу сучасних подій і становища в Україні католицької та уніатської церков;

- питання, що стосуються орденської локації, допомагають об'єктивно дослідити соціально-економічну, політичну, дипломатичну діяльність орденських конгрегацій, значення їх впливу в духовній сфері, мистецтві та освіті;

- розгляд історії орденів дає можливість розглянути процеси, пов'язані з розповсюдженням католицизму на території Західної України, напрямками його діяльності;

- тема генезису католицьких орденів може бути базою для розвитку подальших досліджень у цьому напрямку.

Проблема, пов'язана з виникненням, поширенням і сутністю орденського інституту, має також важливе концептуальне та методологічне значення, оскільки дає можливість розробки нового підходу до процесу вивчення й висвітлення низки питань, що стосуються історії Західної Церкви.

Саме тому об'єктом дослідження обрано зародження, становлення та розвиток католицьких чернечих орденів, їх функціональних прерогатив в середньовічному суспільстві, пов'язаних з містонерсько-пропо-

відницькою діяльністю, місцем на європейській політичній арені і в політиці папства.

Хронологічні межі дослідження обіймають майже всю добу Середньовіччя – з XI по XVI ст. Це обумовлюється об'єктивними причинами: завданням всебічного висвітлення комплексних процесів, які відбувались в середовищі чернечого руху, та визначальною роллю папської теократичної влади і діяльністю римської курії, котра зміцнювалась одночасно з орденами.

Стан наукової розробки проблеми. Слід зазначити, що комплексних праць, присвячених витокам, передумовам та причинам зародження орденського інституту в католицькій церкві, ще не написано. В науковій літературі є ціла низка праць, в яких розглядаються різноманітні аспекти з історії тих чи інших окремих орденських корпорацій.

У східноєвропейській історіографії історія формування інституту чернечих орденів ніколи не була предметом спеціального глибокого і всебічного вивчення. Першими публікаціями, в яких частково висвітлювалася орденська проблема, є відомі монографії С.А.Котляревського¹ і М.С.Кореліна². В них на значному фактологічному матеріалі показано розвиток і зростання соціально-економічного і духовно-політичного впливу орденського інституту в Європі. В названих дослідженнях використовуються окремі важливі джерела з історії орденів, наводиться ряд цікавих оригінальних фактів, робиться спроба з'ясувати питання, пов'язані з безпосередніми функціями орденського інституту Західної Церкви. Проте, недостатньо критичний підхід до матеріалу, відсутність чіткої послідовності та об'єктивності

¹ Див.: Котляревский С.А. Францисканский орден и римская курия в XIII – XIV веках. – М., 1901.

² Див.: Корелин М.С. Важнейшие моменты в истории средневекового папства. – СПб., 1901.

у аналізі історичних подій, помітно знизжує наукову цінність цих робіт.

Більш широке коло питань, пов'язаних з діяльністю орденів, вивчали видатні дореволюційні історики-медієвісти В.І.Герье³ та Л.П.Карсавін⁴. Їх публікації відмічені глибоким дослідництвом й аналітичністю, ґрунтовними висновками, які спираються на величезну, ретельно опрацьовану джерельну базу. Але, разом з тим, в монографіях Герье та Карсавіна не розглядаються на необхідному концептуальному рівні проблеми витоків зародження, принципів формування, критеріїв сутності орденів. У плані соціально-економічної історії Західної Церкви всі вищеназвані автори подавали лише вибіркові, а не систематичні відомості в здебільшого тенденційному трактуванні з елементами чисто описового характеру. Тому їх праці для дослідження впрізненої проблеми мають обмежений науковий інтерес.

У 20 - 60 рр. ХХ ст. окремих конкретних праць, які б розглядали історію орденів, не виходило, в 70-80 рр. у історіографії з'являються перші спроби підходу до орденської теми. Ряд відомих

---

³ Див.: Герье В.И. Зодчие и подвижники Божьего Царства. - Ч.1. Франциск апостол нищеты и любви.-М., 1908 ; Ч.2. Блаженный Августин.-М., 1910 ; Ч.3. Западное монашество и папство.-М., 1913 ; Ч.4. Расцвет западной теократии.- Пг., 1916.

⁴ Див.: Карсавин Л.П. Очерки религиозной жизни в Италии XII-XIII вв.- СПб., 1912.; Його ж. Монашество в средние века.- СПб., 1912.; Його ж. Основы средневековой религиозности в XII-XIII веках, преимущественно в Италии.- Пг., 1915; Його ж. Культура средних веков.- Пг., 1918 ; Його ж. Католичество.- Пг., 1913 ; Його ж. Святые Отцы и Учители Церкви.- Пг., 1920.

авторів⁵ виділили деякі сторони діяльності та значення чернечих корпорацій в епоху Середньовіччя. Однак, з тієї причини, що монографії цих дослідників у цілому були присвячені іншим питанням, аспекти орденського феномену розглядаються в них теж досить поверхово й торкаються лише історико-методологічних узагальнень.

І тільки в останні декілька років з'явилась перша низка невеликих, але ґрунтовних досліджень, де розглядаються окремі специфічні питання історії західного орденського чернецтва⁶. В цих працях дослідники послідовно, глибоко та об'єктивно розкрили сутність й основні напрямки діяльності ордену іоаннітів. Окремо слід виділити працю Л.С.Плешкової⁷, в якій досить детально розглянуті історія і діяльність ряду католицьких орденів Франції у XV ст. На увагу заслуговують також нариси В.Рожкова⁸, де комплексно висвітлюється роль церкви і чернецтва як соціальної спільності в житті й самосвідомості середньовічної людини, досконально опи-

---

⁵ Дяв.: Ястребичкая Я.Л. Западная Европа XI-XIII веков.-М., 1978 ; Заборов М.А. Крестом и мечом.- М., 1979 ; Його ж. Крестоносцы на Востоке.-М., 1980 ; Парнов Е.И. Трон Люцифера.-М., 1985 ; Керов В.Л. Народные восстания и еретические движения во Франции в конце XIII начале XIV вв.-М., 1986 ; Великович Л.И. Иезуиты вчера и сегодня.-М., 1972 ; Його ж. Черная гвардия Ватикана.-М., 1986 ; Блянова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии.- Минск, 1990 ; Печников Б.А. "Рыцари церкви"-кто они?-М., 1991.

⁶ Дяв.: Перминов П.В. Под сенью восьмиконечного креста.-М., 1992 ; Печникова Р.Ю. Мальтийский орден в прошлом и настоящем.-М., 1992.

⁷ Дяв.: Плешкова Л.С. Французская монархия и церковь XV-середины XVI вв.-М., 1992.

⁸ Дяв.: Рожков В. Очерки по истории римско-католической церкви.- М., 1994.

сується традиційний побут, статuti та звичаї монастирських мешканців. Але до цього часу в нас поки що немає жодної монографії або статті, цілком присвяченої раннім етапам зародження і становлення орденського чернецтва, жєбрацтвувучих корпорації чи духовно-рицарських об'єднань.

Зарубіжна історіографія має величезну кількість фундаментальних праць і досліджень на цю тему. Кожному окремому ордену або чернечій конгрегації присвячено сотні томів, де всебічно і послідовно вивчається широке коло питань й аспектів, пов'язаних з становленням орденського феномену, характеризуються принципи його діяльності, функції та мета. Видатними фахівцями з історії західного орденського чернецтва, у XIX - на початку XXст. вважаються такі медієвісти, як П.Ланфре ⁹, Ш.Ланглуа ¹⁰ та ін. ¹¹. Велику дослідницьку роботу з теоретичними узагальненнями і різнобічним аналізом проводили Б.Еддісон ¹², М.Портер ¹³, інші історі-

---

⁹ Див.: Ланфре П. Политическая история пап.- СПб., 1870.

¹⁰ Див.: Ланглуа Ш. Инквизиция.- СПб., 1903.

¹¹ Див.: Ранке Л. Римские папы, их церковь и государство в XVI и XVII ст.-СПб., 1847; Сабатьє П. Жизнь Франциска Ассизского.- М., 1895; Хёбер Г. Орден Иезуитов.- СПб., 1873-1875.-Т.1-2; Ли Г.Ч. История инквизиции в средние века.- СПб., 1911-1912.-Т.1-2; Бёмер Г. Иезуиты.-М., 1913; Эйкен Г. История и система средневекового милосердия.- СПб., 1907.

¹² Див.: Addison В.С. History of the Knights Templars.-L., 1842.

¹³ Див.: Porter M.W. A History of the Knights of Malta or the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem.-L., 1858.-Vol.1-2.

ки католицизму ¹⁴

Названі праці базуються на великій кількості середньовічних джерел – хронік, папських офіційних документів, монастирських аналів, матеріалів римської курії, відзначаються оригінальною інтерпретацією внутрішніх подій у лоні Західної Церкви. Але вони переважані фактологічним матеріалом і майже усі страждають відсутністю ґрунтовних теоретичних висновків.

Новий ряд вчених – медієвістів 30-70 рр. XX ст. вже по-новому пілішли до розглядання й висвітлення історичного процесу і аспектів, пов'язаних з діяльністю католицизму та інституту орденського чернецтва у феодальну епоху. Проблеми орденського феномену вони трактують з праґматичної точки зору, комбінуючи аналітичні тези й окремі положення з позитивістськими доктринами і деякими елементами томізму. В ряду найвидатніших істориків виділеного періоду слід згадати імена Жака Ле Гоффа ¹⁵, А.Монталамбера ¹⁶, ін-

---

¹⁴ Див.: Tauton P. History of Iesuits in England.-L.,1901.
Hughes Th. Loyola and educational System of the Iesuits.-
N.Y.,1892 ; Його ж. History of the Society of Iesus in
North America.-N.Y.,1907 ; Galbraith G. The constitution
of the Dominican order,1216 to 1360.-Manchester,
1925; Його ж .The constitution of the Franciscan order,
1210 to 1285.- Manchester, 1928; Його ж . History of
the Benedictian order.- N.Y.,1932.

¹⁵ Див.: Жак Ле Гофф. Цивілізація середньовікового Запада.-М.,1992.

¹⁶ Див.: Монталамбер А. Монахи Запада.- Брюссель,1971 ; Його ж .
История католического монашества.- Брюссель,1977.

ших медієвістів¹⁷. В останнє десятиріччя були опубліковані досить серйозні й фундаментальні праці, присвячені чернечому рухові і орденському інституту Західної Церкви. Серед них на особливу увагу своєю глибиною і ґрунтовністю заслуговують цікаві та оригінальні монографії ряду дослідників¹⁸.

Наукова значимість, провідна роль і вага їх праць безперечна, оскільки вчені відтворили і детально дослідили загальний процес становлення феномену орденів, а також скрупульозно вивчили й висвітлили комплекс факторів, пов'язаних з його зміцненням та розповсюдженням. Але необхідно звернути увагу на те, що автори зовсім не розглянули коло важливих питань стосовно генезису орденського інституту. Це зменшує цінність опанованого, обробленого й викладеного у монографіях матеріалу. Підсумовуючи історіографічний огляд, слід підкреслити, - ступінь вивченості та розробки даної проблеми в українській історичній науці знаходиться поки ще на досить низькому рівні, особливо у порівнянні з західною медієвіс-

---

¹⁷ Див.: Фроссар А. Соль земли: О главных монашеских орденах в католицизме.-Брюссель,1973 ; Амбелен Р. Драмы и секретн истории.- М.,1993 ; Campbell G.A. The Knights Templars.- L.,1937 ; Bride K.M. The Knights Templars.-N.Y.,1938 ; Lambert M.D. Franciscan poverty. The doctrine of the absolute poverty of Christ and the apostles in the franciscan order 1210-1323.-L.,1961. Butler E.C. Benedictine Monachism.-Camb.,1962 ; Durhem Th.a New. The doctrine of the franciscan spirituals.-Roma,1963 ; Daly L.J. Benedictine Monasticism.-N.Y.,1965 ; Moorman J.A. History of the Franciscan Order.-Oxf.,1968 ; Knowles D. Christian Monasticism.- L.,1969.

¹⁸ Matura Th. Die Orden am Scheideweg.-Werl,1982 ; Lohfink N. Der Geschmach der Hoffnung. Christsein und christliche Orden.- Basel,1983 ; Офм Л.Х. История христианского монашества.-СПб., 1993.

тиком. Тому означена тема ще чекає всебічного, а не фрагментарного дослідження.

Наукова новизна дисертації зумовлена тим, що:

- вперше в українській історіографії комплексно висвітлюються витoki зародження Інституту католицьких чернечих орденів;
- на основі джерел аналізуються причини його виникнення, етапи формування та сутність цього феномену;
- розглядається питання про причини відсутності подібної організації в православ'ї;
- дається динаміка внутрішнього розвитку та шляхів поширення орденського Інституту;
- визначаються сфери і напрямки діяльності та цілі орденів;
- досліджуються форми і методи орденського місіонерства, його місце і роль в католицизмі;
- виявляються симптоми занепаду чернечих корпорацій;
- вивчаються специфічні особливості ієрархічної структури керування, комплексу внутрішніх і зовнішніх орденських взаємозв'язків;
- розкриваються: становище орденів у соціально-економічній і духовно-політичній сфері, способи існування, особливі риси, принципи функціонування і варіабельність дій;
- обґрунтовується корпоративна самореалізація орденського Інституту в умовах проведення Клонійської реформи та цистерціанського руху;
- виділяються трансформаційні ознаки, чітко виражена відосібленість, догматизм поведінницьких норм етики;
- з'ясовуються традиційні/провідні/ засоби аскетичного світосприйняття через містичні уявлення, нахили і сукупність реалій оточуючого середовища;

- встановлюються притаманні Інституту орденів зміцнюючі теократичну владу папства властивості;

- фіксуються тенденції домінуючого впливу на середньовічне феодальне суспільство.

Джерельна база дослідження. До основної групи опублікованих джерел входять недостатньо вивчені і малодоступні матеріали. Основу роботи складають середньовічні католицькі церковні джерела. Було вивчено 4 найменування архівних фондів, неопублікованих і спеціально виданих обмеженим тиражем збірок окремих рідкісних документів з історії папства, чернечого руху та діяльності римської курії. У дисертації залучено такі групи опублікованих джерел: орденські хроніки та аяннали / *Chronici generalium ordinis Franciscanum, Annales Minorum, Annales ecclesiastici, Chronici generalium ordinis Dominicanum* /; статуті чернечих корпорацій / *Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti, Monumenta Franciscana, Codex regularum monasticarum et canonicarum* /; папські булли / *Acta consiliorum et epistolae decretales, Bullae et brevia summarum pontificum sacrorum congregationum decreta* /.

Архівні джерела зберігаються досить компактно у наступних архіво- й книгосховищах: Відділі рідкісних видань і Відділі рукописів Російської Національної бібліотеки /м.Москва/ та Відділі рідкісних видань і Відділі рукописів бібліотеки Тартуського державного університету /Естонія/. Переважно більшість вивчених матеріалів, через їх недостатню попередню обробку, було по-новому науково проаналізовано, опрацьовано та осмислено; частина рідкісних документів, з тих, які раніше не запроваджувалися до широкого обігу, була всебічно розглянута і інтерпретована з точки зору цивілізаційного підходу.

Проблемно-цивілізаційне трактування / на відміну від форма-

ційного підходу/групи використаних джерел дозволило об'єктивніше, уникаючи певної тенденційності, висвітлити обрану тему.

Використані джерела, в залежності від мети складення і характеру відомостей, що в них містяться, поділяються на декілька типів, а саме:

- папські грамоти/булли, реєстри/ й акти церковних соборів, що дозволяють виявити джерела та корені формування інституту чернечих орденів, час його посилення;

- пам'ятки канонічного права/ декреталії і канони/ та орденські статуті, котрі найповніше висвітлюють принципи співпорядкованості ієрархічної структури в орденах, засоби і методи внутрішнього керування і зовнішнього керівництва, адаптації до місцевих умов існування;

- хроніки чернечих орденів, орденські картулярії і реєстри, монастирські аннали / історичні трактати, складені орденськими ченцями, списки аббатів та ченців окремих обителів, господарські документи, різні описи і реєстри /, які відображують повний обсяг накопичених на час складання тої чи іншої хроніки максимальних відомостей, свідчень і знань з описуваного питання, докладно ілюструють етапи становлення й розвитку орденів, напрямки їх проповідницької і місіонерської діяльності, відбивають наслідки участі чернечих корпорацій у боротьбі папства з імператорською/світською/ владою за інвеституру, виділяють внутрішні духовно-філософські течії / еретичні вчення і догми / та різноманітні ідеї протиріччя в орденському середовищі, подають загальну картину динаміки розвитку інституту орденів, дозволяють виявити його сутність, визначити роль і значення в державній інфраструктурі цивілізації середньовічного Заходу, відбивають тенденцію чернецтва до поступового, але неухильного обмеження і відходу від початкового ортодоксаль-

ного аскетизму;

- хрестоносні хроніки і наративні джерела/ житія, щоденники, листування духовних осіб/, що досить повно, хоч і не завжди достовірно, відтворюють загальну картину тогочасних подій, частково показують етапи зародження і посилення корпорація рицарів-ченців, початок зростання їх впливу та могутності в державах хрестоносців, фіксують провідне місце в Реконкісті Піренейського півострова, участь духовно-рицарських орденів в експансії на територію Східної Європи і землі слов'янських народів.

Отже, цтарельна база дозволяє досягти поставленої мети дослідження, що її можна сформулювати так: визначити витoki орденського інституту, дослідити історичні аспекти становлення католицьких чернечих орденів, вивчити характерні риси і ознаки орденського феномену, розкрити пов'язані з його діяльністю проблеми динаміки розвитку та розповсюдження.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи історичного дослідження: періодизації подій, історико-порівняльний, проблемно-історичний, логічної послідовності, типологічно-системний і аналітично-реконструктивний.

Практична значимість роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані у процесі підготовки узагальнюючих праць з проблем Західної Церкви в епоху феодалізму, при написанні учбових і науково-методичних посібників, у викладанні всесвітньої історії, лекційній роботі, при розробці курсу історії християнства, курсів та спецкурсів з історії католицької церкви, середньовічної культури, виникнення та розвитку європейського чернецтва й чернечого руху, діяльності католицизму на території Західної України, загальної історії цивілізації у Європі на історичних факультетах університетів і педагогічних інститутів. До того ж, їх можна вико-

ристати у подальшому вивченні проблем орденського інституту в католицизмі.

Дисертація може бути використана також під час підготовки окремих історичних досліджень.

Апробація дисертаційної роботи. Основні наслідки дослідження були викладені автором в окремих брошурах, статті, а також у повідомленні конференції - "Діяльність та вплив католицьких місіонерів на Буковині у другій половині ХІУ сторіччя" / ІІ Буковинська історико-краєзнавча конференція " До витоків назви краю Буковина " / 600-річчя першої писемної згадки/, 2-3 жовтня 1992р., м.Чернівці/.

Структура дисертації побудована за проблемним принципом. Дослідження складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури й додатку. Перший розділ містить огляд становища Західної Римської імперії доби домінації, витоків і генезису інституту орденів, інші - присвячені становленню й поширенню чернечих організацій: другий - сутності і соціальної базі формування орденських корпорацій, третій - напрямам та умовам їх розвитку. Розділи поділено на параграфи за хронологічно-проблемним принципом, що допомагає глибше розкрити їх зміст.

У вступі міститься обґрунтування вибору теми дисертації, визначені мета і об'єкт дослідження, зроблено огляд використаних джерел.

Перший розділ - "Витоки та причини виникнення орденського інституту в католицизмі". В ньому розглядається соціально-економічне, політичне і релігійне становище Західної Римської імперії в першій половині нашої ери, історичні передумови, умови й джерела зародження християнської релігії у І-ІУст., формування ранньохристиянської спільноти та початок поступового зміцнення папства, генезис

Інституту католицьких чернечих орденів.

Розглядаючи причини та витоки зародження орденів, виділяються наступні фактори: автономне існування на території Римської Імперії єврейських спільнот, в середовищі яких в перші роки становлення знайшли притулок і захист общини ранніх християн-протогоністів, котрі надалі відчутно сприяли виникненню перших чернечих об'єднань і конгрегацій, вагома роль єврейських сект есеїв і терапевтів у справі створення побуту й основ чернечого менталітету, провідний вплив, особливо на структурну ієрархічність і принципи діяльності, римських муніципальних колегій, деяка спадковість ритуалів, світосприйняття і аскетичних тенденцій кумранської общини на формування майбутньої орденської обрядності, традиційності і етики в середовищі започаткованих союзів і корпорацій ченців, підтримка чернечого руху з боку папства.

Разом з тим, централізація папства, пов'язана з всеохоплюючою конструктивною реформою Церкви та посиленням теократичної влади римських первосвященників, свої куріальні прерогативи розповсюдила, в першу чергу, на Інститут орденів, забезпечивши його ставропігіальністю та наділивши цілим рядом привілеїв, що сприяли, у випадку необхідності, захистові понтифікату з боку орденського чернецтва. Процес створення та становлення орденського інституту аналізується на загальному фоні політичного і економічного положення Західної Римської імперії. В розділі визначається комплекс орденських функцій, форм і аспектів діяльності, зв'язок з розвитком християнства у Європі.

Другий розділ. "Сутність та соціальна база формування релігійних орденських корпорацій у VI-XIII сторіччях". В ньому висвітлюються визначальні риси інституту чернечих орденів в католицизмі, їх історичні критерії й особливості, дається аналіз домінуючих тенден-

ції розвитку соціальних структур та румунських сил суспільства, початок формування в середовищі сусідської общини-марки якісно нової організації – чернечого братства, види і типи орденських об'єднань й подібних до них організацій з порівняльною характеристикою, розкривається значення Клівійської реформи та цистерціанського руху

В розділі доводиться, що сутність орденського інституту полягає в його прямому безпосередньому взаємозв'язку з царською теократичною владою і аскетичній цілеспрямованості, призначеній для здійснення суперечливого завдання – з одного боку загального впливового керування світом, з іншого – повним зреченням від нього. Разом з тим, соціальною базою орденів в основному в третій стані феодального суспільства, на ґрунті якого мали можливість, постійно вдосконалюючись, зміцнюватися і поширюватися ідеї аскетизму і святості.

Торкаючись питання про відсутність подібного інституту орденів у православ'ї, у розділі визначається, по-перше – наявність відчутної різниці в ментальності колишніх східних та західних мешканців Римської імперії – тобто греків і римлян: якщо у греків виділяється чітко визначена схильність до метафізичних й космологічних побудов у філософії та релігії, деяка індеферентність до соціальних і політичних питань, індивідуалізм духовного життя, то у римлян – фактичне несприйняття цих самих метафізичних й космологічних проблем, натомість у римлян на перший план виступає практицизм і підкреслена соціальність філософії; до того ж наголошується на саме етичні моменти у будь-якій філософській чи релігійній системі /доктрині/, імпортованих ними зі Сходу; по-друге – константинопольські кесарі в зв'язку з переважанням чіткої централізованої світської влади не допустили б отворення незалежних чи автономних політичних й релігійно-політичних структур

/об'єднань/; еретичні нахили більшості візантійських імператорів проявлялися у постійній нетерпимості до зміцнення й головування будь-яких ортодоксальних церковних течій в державі, особливо чернечих спілок та конгрегацій; по-третє - духовні і культурно-філософські традиції і надбання православ'я/церква - опора державі і цареві, повний пацифізм, миротворність, довготерпіння/шли всупереч ідеям католицизму, який проголошував, що Церква має стояти вище за державу і світську владу, керуючи ними.

Здійснення великої місіонерсько-проповідницької діяльності Західною Церквою, її експансіонізм, об'єктивно обумовлювали необхідність створення чернечого орденського інституту. В розділі доводиться прямий зв'язок між сусідською общиною-маркою і початковим формуванням чернечих спільнот, братств, союзів й корпорацій, який відобразився в наявності багатьох сталих тождених структурних принципів та форм керування і елементів внутрішнього ієрархічного співвідношення й підпорядкування членів громади в обох утвореннях.

Третій розділ "Напрями та умови розвитку чернечих орденів у XIV-XVI сторіччях" визначає провідні орденські об'єднання та конгрегації Західної Церкви, міжнародний стан орденів, їх роль в середньовічній європейській політиці і дипломатії, вплив у сфері юриспруденції і законотворчості, розглядає функції, обов'язки та прерогативи орденського інституту в науці, освіті, мистецтві, інших сферах життя й діяльності феодального суспільства, етапи і загальні умови розвитку/ в цілому/ орденів в інфраструктурі феодального ладу, напрямки діяльності орденського інституту в період релігійних воєн і Реформації.

В розділі дається визначення орденів, яке полягає в тому, що вони являють собою окрему відособлену корпоративну соціально-економічну комплексну структуру з концентрованою ієрархічною керуючою вла-

дою, - тобто, це є своєрідний феномен, що містить в собі сукупність аскетичних та догматичних започаткувань, одночасно відігравши одну з провідних ролей в духовно-релігійному, філософсько-етичному, політико-ідеологічному і в усіх інших сферах суспільного життя цивілізації середньовічного Заходу, суттєво впливаючи на формування менталітету, світосприйняття, світогляду середньовічної людини, виходячи при цьому з наявності певних варіантів факторів оточуючого її середовища.

Міжнародний етап орденів характеризується як один з впливових факторів, котрий відображається на загальному розвитку політичних відносин і дипломатичних стосунків між феодальними державами Європи, а роль орденського інституту виявляється через його комплексну надбудовчу діяльність в соціально-економічній та духовно-ідеологічній сферах. Що стосується обов'язків, функцій та прерогатив орденських корпорацій, то вони полягають у постійному релігійному контролі середньовічного суспільства, стримуванні його від можливих стихійних революційних виступів і потрясінь, наверненні й направленні під всебічну опіку християнської церкви.

В розділі також розглянуто принципи поділу розвитку орденів на етапи, і відповідно з цим виділені самі етапи. Перший етап проходив з VI по IX ст., коли чернечі конгрегації та об'єднання поступово поширювалися і зміцнювалися; другий етап, який тривав з X по XIII ст. був остаточним укріпленням їх могутності, впливу на духовні і соціальні потреби суспільства; на протязі третього етапу з XIV по XVI ст., котрий ознаменував собою розквіт і початок занепаду католицьких орденів і взагалі чернечого руху в Європі, орденський інститут, не змігши втримати домінуючих позицій і досягнених успіхів, дійшов до заперечення самої форми суті чернецтва.

Доказом цього є виникнення на початку XVI ст. впливовішого й

могутнішого ордену єзуїтів, з їх повним докорінним переосмисленням ролі, призначення й місця чернецтва в житті та побуті суспільства і державних інфраструктур, новим, абсолютно несхожим на всі попередні, орденським статутом, пропагуванням ідей пробабілізму і казуїстики. При висвітленні умов розвитку і напрямків діяльності орденів, увага приділяється зовнішній і внутрішній політиці понтифіків, римської курії, значенню відчутного впливу папської теократичної влади, яка на протязі майже усього Середньовіччя постійно боролася з германськими імператорами за інвеституру, окладним відношенням з церковним кліром і духовенством.

У висновках підведено основні підсумки дослідження.

У додатку до дисертації даються історико-релігійознавчі термінологічні поняття, латинський глосарій, покажчик персоналії та мапа найбільш значних та відомих аббатств й орденських монастирів Західної і Центральної Європи IX-XIV століть.

На захист виносяться такі положення:

1. Основи орденського Інституту формувались протягом II-V ст.ст. під прямим колегіальним впливом, котрий обумовив внутрішню суцільно-ієрархічну структуру перших чернечих корпорацій, зовнішні принципи керівництва і різнобічні аспекти діяльності орденів.

2. Єврейські общини, що автономно функціонували на території Пізньої Римської імперії, зробили певний внесок у створення суцільної бази орденського феномену. Це відбувалось завдяки розвитку прозелітизму на тлі становлення ранньохристиянських спільнот, хоча за тих умов іудейський прозелітизм, як і християнський, міг бути лише паліативом для передумов зародження орденів у католицькій церкві.

3. Серед витоків відчутна роль ряду східних сект - єсеїв, терапевтів, кумранітів. Їх значення реконструюється фактором аскези,

що стала потім головною прикметною ідеєю фундації чернечих орденів.

4.Синтез петрінізму та паулінізму, який відкрив широкий шлях чернечому рухові, став одночасно корелатом посилення епископалізму, надав йому рис тоталітарної організації, котрі частково перейняло керівництво орденськими конгрегаціями.

5.Централізація папства, пов'язана з всеохоплюючою конструктивною реформою Церкви та посиленням теократичної влади римських первосвященників, свої куріальні прерогативи розповсюдила на інститут орденів, забезпечивши його ставропігіальністю та наділивши рядом привілеїв, що сприяли, у випадку необхідності, захистові понтифікату з боку орденського чернецтва.

6.Германська сусільська община-марка, як і римська колегія, стала благодатним ґрунтом для орденів. Її середовище визначило соціальний фундамент і станово-класовий характер складу орденських об'єднань Західної Церкви, безпосередньо вплинувши на впровадження багатьох, саме общинних традицій та звичаїв у їх правила й статuti.

7. У формуванні орденів важливе місце займало прагнення середньовічного суспільства до корпоративності, витоки якої містилися в структурі рабовласницького ладу Римської імперії, де усі явища життя були тісно пов'язані і обумовлені общинною системою в межах існуючої економічної формації та соціального поділу суспільства на класи, стани, роди і т.ін.

8.Сутність орденського інституту полягає в його безпосередньому взаємозв'язку з папською теократичною владою і аскетичній цілеспрямованості, призначеній для здійснення суперечливого завдання - з одного боку загального централізованого керування світом, з іншого - повним зреченням від нього.

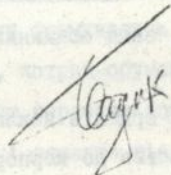
9. Соціальною базою орденів був третій стан феодального суспільства, на ґрунті якого мали можливість, постійно вдосконалючись, поширюватись і зміцнюватись ідеї аскетизму і святості, а економічну основу складала феодальна корпоративна власність.

Основний зміст і положення дисертації викладено у таких публікаціях автора :

1. Діяльність та вплив католицьких місіонерів на Буковині у другій половині XIV сторіччя // До витоків назви краю Буковина / 600 - річчя першої писемної згадки /: Тези доповідей та повідомлень II Буковинської історико-краєзнавчої конференції; Чернівці, 2-3 жовтня 1992 р.- Чернівці, ЧДУ.-1992.-С.5-6.

2. Сутність та соціальна база формування орденських чернечих корпорацій Європи у VI - XIII сторіччях.-К.: УДПУ, 1995.- 28 с.

3. Розвиток католицьких чернечих орденів XIII - XVI ст. та етапи їх впровадження в інфраструктуру феодального ладу.-К.: УДПУ, 1995.- 25 с.

Bodnariuk Bogdan Mikhailovich. Appearance and Development of European Catholic Monk Orders in VI-XVI centuries.

The master of historical sciences dissertation, speciality 07.00.03 - General History, M.S.Grushevs'kyi Institute of Ukrainian Archeography and study of sources of National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

The research is devoted to the nature and ways of development of Catholic church order institute (component) in the Western civilization structure. The problems related to the process of monk corporations formation and spreading in the territory of Europe during the whole medieval period (VI-XVI centuries) have been also discussed in the paper.

Боднарчук Богдан Михайлович. Возникновение и развитие католических монашеских орденов Европы в VI-XVI столетиях.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.03- Всеобщая история, Институт украинской археографии и источниковедения им.М.С.Грушевского НАН Украины, Киев, 1995.

Исследование посвящено проблеме истоков зарождения и путей развития орденового института католической церкви в структуре цивилизации Запада. В работе также рассматривается круг вопросов, непосредственно связанных с процессом становления и распространения монашеских корпораций на территории Европы на протяжении всего периода средневековья - с VI по XVI столетие.

Ключові слова: розвиток католицьких орденів, Європа VI-XVI ст.

Підписано до друку 15.03.1995р. Об'єм 1, I. формат 60x84 I/16
Друк офсетний. Тир. 100пр. Зам. 89. Безплатно.

ДІД УДНУ ім. М.П. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

44720

AB 32.151

AB 32.151

